

КРУШЕНИЕТО НА НАЦИОНАЛНИТЕ ИДЕАЛИ

Пробивът при Добро поле на 18.09.1918 г.

О.З. полк. доц. к.т.н. инж. Георги КОКЕРОВ

„Зора“, брой 33, 19 септември 1995 г.

Огнената буря на Балканските войни завършва в Букурещ. След една победоносна кампания, изпълнена с низ от блестящи победи на храбрата българска войска България е „победена без да бъде бита“. „Българският народ е принуден да свие знамената си за по-добри дни.“

В началото на 1914 г. Европа представлява препълнен с барутен прах погреб. На 15/28.06.1914 г. в Сараево е дадена искрата, възпламенила стария континент. Разгаря се общоевропейски политически пожар, който прераства в унищожителен смърч на нечувана и невиджана дотогава световна война. За кратко време в нея влизат 33 държави от всички континенти на страната на Антантата и 3 (Германия, Австро-Унгария и Турция) на страната на Централните сили.

България остава настрана от световния конфликт, който залива с реки от кръв Европа. Нейтралитетът ѝ позволява не само да се съземе от преживените войни, но и по-точно да определи политиката си. Геополитическото положение на страната я прави желан партньор и съюзник за всяка от воюващите групировки.

През есента на 1915 г. Дарданелската операция на Антантата е в разгара си. Отбраната на турската армия е превъзходна и силите на британския десантен корпус не достигат, за да доведат операцията до успешен край. В тази военнополитическа обстановка особено важна е позицията на България. От нейната намеса в световната война зависи изходът на Дарданелската операция и развитието на войната като цяло след нея. Вземе ли страната на Антантата, ще се разкъсат комуникациите между Централните сили, проливите бързо ще бъдат овладени от Антантата и Турция ще бъде извадена от войната. Ако тръгне с Централните сили за Антантата се открива нов фронт в Македония и изходът на бойните действия е трудно предвидим.

В хода на дипломатическите преговори Англия и Франция се съгласяват с исканията на България, но Русия се обявява против исканията на България и позицията на Антантата към националните проблеми на българския народ става неясна и лишена от конкретност. Това създава прекрасни условия на Централните сили (преди всичко на Австро-Унгария) да бъдат по-конкретни в обещанията си. В българското общество се създава мнение, че националното обединение е възможно само с помощта на Централните сили, защото населените с българи Тракия и Македония са превзети от Сърбия и Гърция, които са съюзници на Антантата. В тези условия България се принуждава да заеме страната на Централните сили и на 01.10.1915 г. влиза в Световната война.

Трите години война показват, че България трудно може да бъде победена. Бойният дух на армията е изключително висок. Офицерите и войниците са силни и издръжливи. В започналата позиционна война отбраната на българите е особено твърда, гъвкава и маневрена. Независимо от мобилизацията (под знамената са събрани повече от 800 хил. души) икономиката на страната е силна и производството достатъчно, за да осигурява нуждите на фронта и тыла.

Продължителната война действително създава определени трудности в нашето общество. Това налага някои ограничения в снабдяването. В страната плъзват слухове за големи кражби и злоупотреби, заизнасяне на производството; Германия и Австро-Унгария създава се впечатление за огрибване на държавата, което е единствената причина за „тежото“ положение на фронта и в тыла, за ширещите се глад и немощи. Организиран са женски жуниове и вънления в различни части на страната, за които така и остава неизяснено кои га подстрекателите.

Историките, които изследват тези събития, утвърждават, че създадените през 1914-1917 г. акционерни дружества извършват големия грабеж и обогатяват буржоазията. Изброяват се имената на много дружества*, но се забравя да се спомене т. нар. Кооперация „Освобождение“ на БРСДП (т.с.) най-голямото предприятие в България по онова време, която притежава огромни богатства и изключителна икономическа мощ.

Земеделският лидер Райко Даскалов твърди, че „...обра се целият народ - създадох се стотици архимилонери“.

В началото на 1917 г. в „Работнически вестник“ излиза в тираж 2 000 бр., а „Земеделско знаме“ е спрял поради финансови трудности. След февруари 1917 г. тиражът на „Работнически вестник“ става 11 500 бр., а след октомври 1917 г. достига

25 000 бр.³ През септември 1917 г. в „Земеделско знаме“ започва да излиза отново с отговорен редактор Цанко Бакалов и редактори Спас Дупаринюв и Стоян Омарчевски. През януари 1918 г. тиражът му достига 15 000.⁴ Откъде тези два вестника намират средства, за да излизат в такива огромни за времето си тиражи? От членски внос? Та нали ги издават партии на бедняци, които нямат средства. А и членската маса на БРСДП (т.с.) и БЗНС по това време не е толкова голяма. Този въпрос и досега няма отговор, а не е и търсен по обичайни причини.

Здравите национално-патриотични сили в България разбират опасността от болшевиизма. На 20.02.1918 г. органът на Народната партия в „Мир“ пише: „Пазете се от болшевиизма - той е по-лош и от чума“.

Военното командване на Антантата смята Македонския фронт за второстепенен, но това не означава подценяване. Напротив, смята се, че той ще допринесе за постигане на победата. Командаващият войските на Антантата ген. Франше д'Епре има точна и пълна информация за дълбоката вътрешна криза в България и иска да я използва.

На 7.07. са уточнени и разработени основните положения за настъплението на Антантата. Предвижда се то да се осъществява с две френски дивизии, две сръбски армии, подкрепени от много артилерия, авиация и транспортни средства. Главният удар се предвижда в района на платото Добро поле между Баховски рид на изток и връх Сокол на запад.

Участъкът на настъплението е избран много добре. Това е най-слабото място в българската отбрана на целия Македонски фронт. Отбранява се от 10-и Родопски и 30-и Шейновски полк на 2-ра Тракийска дивизия и 29-и Ямболски и 32-и Загорски полк на 3-та Балканска дивизия. На фронт от 22 км българската армия разполага с 55 ординга, 180 картечници и 120 минохвъргачки.

Позицията се охранява от 10 хил. души и 1 280 картечари. Противникът съсредоточава за настъплението 640 ординга, 45 хил. души войници и има многократно превъзходство в картечници и минохвъргачки.

В 8 ч. на 14.09.1918 г. противниковата армия открива огън срещу българските позиции по целия фронт от Охридското до Доиранското езеро. В участъка на пробива огънят е унищожителен и продължава до 19 ч. Веднага след това е атакуван центърът на отбраната на 2-ра Тракийска дивизия, но атаката е отбита от храбрите български защитници. През цялата нощ българските позиции са подложени на унищожителен картечен огън. От 4³⁰ ч. на 15 септември жестокият огън на противниковата артилерия се подновява.

Яростните атаки на французите и сръбите през целия ден са били особени резултати. Към края на деня с цената на огромни загуби са постигнати скромни местни успехи.

Особено жестоко и яростно е настъплението на английските войски срещу 1-ва армия (Планинска дивизия, 9-а Плевенска пехотна дивизия и 2-ра бригада от 11-та Македонска дивизия) Отбраната на българите е твърда и непробиваема. Бойният дух е висок, волята за победа - неукротима. Контраатаката на 9-та Плевенска пехотна дивизия е ужасна и съкрушителна. В продължение на няколко часа противникът е спрял с щиков контрарудар и след това обрънат в бягство, което скоро обхваща целия Доирански фронт. На бойното поле остават повече от 11 хил. трупа, облечени в английски униформи. Храбрите българи залавят повече от 500 пленници, 67 картечници, 145 автоматични пущки и много друго имущество. Това е най-крвопролитното сражение на Първата световна война, с най-голяма плътност на убитите на километър фронт. Генерал Вл. Вазов, командир на 9-та дивизия, пише: „Цели камари

от хиляди трупове задръстиха скатовете... Това н бяха наемници сенегалци или абаби, а чистокръвни англичани с Лондон, Бирмингам и Кембридж.“ По-късно големият враг на България Д. Лойд-Джордж ще напише: „В никоя война англичаните не са загубили наведнъж толкова много жертви, както при Доиран“.

Паниката сред съглашенските войски се разпространява по целия Македонски фронт, настъплението се задъхва и започва да спира. И се случва нещо странно и необяснено досега от изследователите на тези събития. Армията победителка, храбрата българска войска, спечелила блестяща победа в последното сражение на Първата световна война, оставя фронта и тръгва назад към България. Войниците от непобедената 1-ва армия, героите от Доиран, първи влизат в Куостендил и превземат Главната квартира. Защо става така? Кой организира метежа в българската армия точно по време на съгласенското настъпление? Един въпрос, който чаква отговора си от бъдещите изследователи. Позорното бягство на Македонския фронт поставя страната пред страшната пропаст на нова национална катастрофа. Спасяването на положението става практически невъзможно. Движени от невидими сили войниците тръгват към старите граници на страната. Появяват се положението. Ал. Стамболийски и др. земеделци са освободени от затвора на 25.09.1918 г. След обяд (след 17³⁰) Ал. Стамболийски се среща с цар Фердинанд и настоява за незабавно сключване на сепаративен мир, без да се мисли за последствията от това. По-късно той пише в спомените си, че предлага това, за да може да отиде при разбунтуваните войски и да насочва мътния порой на войнишкия гняв в изгодна за него посока.⁵

Същият ден вечерта българската делегация в състав Андрей Ляпчев - министър на финанси-

те, ген. Ив. Луков - командващ 2-ра армия и Симеон Радев - дипломат заминава за Солун за сключване на примирие с Антантата. Ал. Стамболийски под натиска на Райко Даскалов отказва да преведе делегацията през разбунтуваните райони и да гарантира нейната сигурност.⁶ И досега не е ясно защо постъпва така и защо Р. Даскалов е против гарантирането сигурността на делегацията? В литературата този факт не е обяснен.

На 26.09.1918 г. с три автомобила заминават група народни представители за Радомир и Куостендил: Ал. Стамболийски, Р. Даскалов, Ал. Механджийски и Ст. Момчев - земеделец; Ал. Гиргинов, Гр. Василев - демократи; Д. Кьорчев, Ил. Георгов - радикали; д-р Н. Сахаров - широк социалист и министър на войната ген. л-т Сава Савов. Тесните социалисти отказват да участват в делегацията. Защо? До този момент не е обяснено.

В Радомир и Куостендил делегацията се среща с бунтовниците, Александър Стамболийски и Райко Даскалов открито призовават войниците към неподчинение и шурмуване на София, за да се „накажат виновниците“.

Още в затвора Ал. Стамболийски планира: като бѝда освободен, веднага да подигна революция, вижда, че моментът е напълно за революция. Аз чувах от офицери и войници, че от 10 до 25 септември трябва да се сключи мир.⁷ Оказва се, че времето на пробива при Добро поле е планирано предварително. Има и известна подготовка не само на фронта, но и във вътрешността на страната. Кой прави това? Кой го организира? Защо Ал. Стамболийски е подробно информиран, макар и в Централния затвор? Има ли това връзка с действията на Р. Даскалов в Радомир и Ал. Стамболийски в

Куостендил? Защо действията на двамата са абсолютно противоположни на действията и старанията на другите членове на делегацията? Досега тези въпроси не са поставяни в историческата литература. Отговор няма във всички статии, студии, монографии, посветени на тези събития.

Идеята за оставяне на фронта и за въоръжено въстание се проповядва широко, твърдо и последователно от земеделците и тесните социалисти. Дали няма пък основание твърдението на депутата от Демократическата партия Ив. Симеонов, че на 16.09.1918 г. Стамболийски от Централния затвор организира заговор за пробива на фронта през същата година.⁸

Поведението на Ал. Стамболийски и Р. Даскалов тогава е определено като предателство. От трибуната на Народното събрание и Андрей Ляпчев заявява, че френският маршал Франше д'Епре му казал в Солун: „Имам хора

на моя служба в София, но ги презирам“.⁹ Но трябва да кажем, че не е съвсем ясна и ролята на Андрей Ляпчев в тези събития като ръководител на делегацията в Солун. Досега се твърди в литературата, че цар Фердинанд абдикира поради настояване на Антантата. Това вждане е построено върху твърдението на Ляпчев, предизвикано от т. в първия проект на договора, връчен от маршал Франше д'Епре на българската делегация. Запазенят в българските архиви проект на договора обаче не съдържа подобно искане. Година по-късно поведението на Ляпчев също е твърде променливо, неясно и бъдещо съмнения при изясняването на тези събития. Вместо да отговори ясно и конкретно пред Парламентарната комисия, той тълкува думите на ген. д'Епре при разговорите в Солун.

Тази неопределеност и измисленост в думите на Ляпчев дават определени основания да се предполога, че и той не е съвсем чист в тези събития.

Жестокото примирие при най-позорни за България условия е подписано в Солун на 29.09.1918 г. Съгласно примирието всички войски на запад от Скопския меридиан (повече от 100 хил. души) остават в плен до подписване на мирния договор. Армията се разоръжава и демобилизира. Страната се окупира от войските на Антантата.

С цената на много усилни и немалко жертви (все българи!) войнишкият метеж е усмирен. През цялото време на метежа Райко Даскалов е твърдо убеден, че няма да се сключи примирие с Антантата. Интересно откъде идва тази увереност! В литературата не откриваме никаква обяснение за това. Авантюристичните ръководители се скриват - Александър Стамболийски в София, а раненият Райко Даскалов

избягва в Солун, където се лекува във френска болница и дочаква амнистията. И защо избягва в Солун при французите? Въпроси, въпроси... Дано някога чуем отговорите.

Националните идеали принадлежат на Отечеството, на целия народ, на всички българи. Те нямат цвят и партийна принадлежност. В цялата история на България, „когато се развява националното знаме, партийните знамена се прибират“.¹⁰ През всички времена това са забравили и комунистите и земеделците. Класовото заселение на едините и съсловните интереси на другите са им пречили да приемат и разберат проблемите на България и стремежите на народа. В днешните преламни времена техният опонент повтарят грешките им. А в разлювената българска земя равнозначното тържествова. Докга?

Боят при Косово поле.

Худ. Ив. Славов

¹ Димов, Д. Р. БЗНС и войнишкото въстание. С., 1979, с. 37; Георгиев, Г. Прогнозата победа. С., 1980.

² Даскалов, Р. Избрани статии и речи. С., 1947, с. 29.

³ Димов, Д. Р. Цит. съч., с. 62.

⁴ Пак там, с. 65.

⁵ В-к „Мир“, бр. 5355 от 20.02.1918 г.

⁶ Стамболийски, Ал. Двете срещи с Фердинанд. С., 1987 с. 39.

⁷ Даскалов, Р. Цит. съч., с. 33.

⁸ Великата октомврийска социалистическа революция и революционните борби в България през 1917-1919 г. Сб. документи и материали. С., 1957, с. 486.

⁹ Дневници на ХХ ОНС, I СС, 543, 10.04.1920 г., с. 1724.

¹⁰ Дневници на ХХ ОНС, II СС, 373, 20.12.1921, с. 1114.

¹¹ Марков, Г. Предаване „Открито студио“ на БНТ, 30.05.1995 г.